

SUVREMENE PROMJENE STRUKTURE NASELJENOSTI U LICI

DANE PEJNOVIĆ

1.

Na široj osnovi pokrenut proces društveno-gospodarskog razvoja nakon oslobođenja, s naglaskom na nepoljoprivrednim djelatnostima i urbanizaciji, aktivirao je proces bržeg sociogeografskog preobražaja dinarskog krškog prostora Jugoslavije.¹⁾

Između brojnih oblika i popratnih obilježja socijalno-prostorne pokretljivosti, kojima su se manifestirali ovi razvojni procesi, promjena strukture naseljenosti ima osobitu važnost. I to ne samo zbog sintetičkog karaktera svoje uvjetovanosti već i stoga, što se prerasporedom stanovništva osim broja mijenjaju i njegova strukturalna obilježja. To neposredno utiče na društveno-gospodarski razvoj, a, povezano s tim, i na promjenu relativnog značenja pojedinih prostornih cjelina, odnosno manjih dijelova unutar njih.

Suvremene promjene strukture naseljenosti u dinarskom prostoru odvijaju se pod utjecajem brzog procesa deagrarizacije, koji prati opći ruralni eksodus i sporija lokalna koncentracija u odnosu na općenito izrazitiju emigraciju stanovništva. Budući je lokalno okupljanje uvjetovano mogućnostima socijalnog prestrukturiranja stanovništva, između pojedinih regionalnih cjelina postoje znatne razlike. Neposredno ih odražava broj, odnosno veličina gradskih (središnjih) naselja, koja koncentracijom složenije gospodarske strukture (nepoljoprivrednih djelatnosti), ovisno o dosegnutom stupnju i brzini društveno-gospodarskog razvoja, omogućuju manju ili veću socijalno-prostornu mobilnost unutar regije.

2.

Na osnovi rezultata popisa stanovništva 1961—1971. razmotrit ćemo suvremene promjene u strukturi naseljenosti Like, koja po osnovnim karakteristikama odražava zbijanja u širem dinarskom prostoru. Razvoj i opće značenje naseljenosti relativno su poznate.²⁾ Uz Cres, Lošinj, podvelebitsko primorje, Bukovicu i unutrašnjost Istre ovo je najrjeđe naseljen prostor Hrvatske i regija s najmanjom relativnom gustoćom naseljenosti u Jugoslaviji. Zbog kontinuiranog, više od stoljeća dugog iseljavanja iz poljoprivredno prenaseljene krške zavale, od početka 20. stoljeća broj stanovnika stalno se smanjivao. Dok se ukupan broj stanovnika Hrvatske u razdoblju 1900 —

1) Rogić V.: Sociogeografski aspekt dinarskog krša, dinarskog kulturnog areala i dinarskog brdsko-planinskog prostora, Geografski glasnik br. 38, str. 253—269, Zagreb, 1976.
2) Rogić V.: Glavne osobine društvenog razvitka Like, Geografija SR Hrvatske knj. 4, str. 21—25, Zagreb, 1975.

— 1971. povećao 39,9%, u Lici se smanjio za 44,7%. Istovremeno se proporcionalno povećala i razlika u gustoći naseljenosti od 55,9 na 78,3 st/km² u Hrvatskoj, odnosno od 34,8 na 19,2 st/km² u Lici.

Različite osobine i pogodnosti relativno oskudne prirodne osnove i razvojne etape historijsko-geografskog razvoja od kraja 17. i početka 18. stoljeća uvjetovali su neravnomjeran raspored suvremene naseljenosti (tabela 1).

Tabela 1. Opća relativna gustoća naseljenosti, broj i prosječna veličina naselja Like 1971.

Općina	Broj st/km ²	Broj naselja	Prosječan broj stan. u naselju
Donji Lapac	15,9	32	300
Gospić	22,3	82	456
Gračac	14,6	33	449
Otočac	27,4	42	728
T. Korenica	12,7	63	232
Lika (ukupno)	19,2	252	428

Prosječno mala veličina naselja³⁾ odražava nedovoljnu lokalnu koncentraciju i do najnovijeg doba prevladavaće disperzni tip naselja. Prosječan broj stanovnika u naseljima pojedinih ličkih općina pokazuje da postoje znatne razlike.⁴⁾ Po veličini izdvajaju se naselja Gacke s Brinjskim krajem (općina Otočac); ona su više nego dvostruko veća u odnosu na naselja Ličkog Pounja, a trostruko veća od naselja Krbave, što je posljedica drugačijih uvjeta kolonizacije ove subregije.⁵⁾

- 3) Statističkim pojmom naselja obuhvaćeno je nekoliko međusobno odvojenih zaselaka, što daje privid veće grupiranosti od stvarno postojeće raspršenije naseljenosti.
- 4) Na kontaktu sredogorsko-planinskog okvira Ličko-gračacke i Gacke zavale, manje Krbave, te oko stare krajiške i suvremene magistralne ceste Žuta Lokva—Gospić—Gračac izrazitije se formirao nizni tip naseljenosti. Pored najpovoljnijih uvjeta za dvojni izvor egzistencije i sezonskih poplava nižih dijelova poljskih ravni, to je rezultat gotovo tri stoljeća duge evolucije naselja od razbijenih do okupljenih. U 18. st. uprava Vojne krajine je zbog lakše organizacije provela djelomično uspješno okupljanje raštrkanih zaselaka zadružnih gospodarstava, a taj se proces nastavio i u 19. st. kad je nakon podjele zadruga na relativno velikom kompleksu plodnih površina formirana pravilna parcelarna agrarna struktura. Pogotovo je nizno okupljanje pojačano poslijeratnom spontanom koncentracijom stanovništva u postojeće jezgre naseljenosti uz glavne prometnice. Zbog izrazitije stočarske komponente u tradicionalnom gospodarenju i manjeg tražnog značenja do 70-tih godina, na Krbavi i Ličkom Pounju dominira disperzni tip naseljenosti. Patronimički zaseoci kao fosilizirani ostaci kolonizacije uz razbacane krpe obradivih površina, osobito su karakteristični za rijetko naseljeno vapnenačko Sredogorje i viši planinski okvir Ličke zavale.
- 5) Nakon priključenja Like Turcima 1527. g., jedino Gacka s Brinjskim krajem nije uključena pod tursku upravu pa je Senjska kapetanija, odnosno krajiška uprava, zbog nesigurnog graničnog pojasa između Turske i Hrvatske krajine (tokom 16. i 17. st.) već od prve polovice 17. st. počela naseljavati uskoke i s turskog teritorija prebjeglo srpsko-vlaško stanovništvo. Otuda je, uz nešto brojnije starosjedilačko stanovništvo u Brinjskom kraju, u vrijeme krajiške kolonizacije ostale Like poslije turskog rasapa krajem 17. st., ovdje već postojala mreža relativno većih naselja (po S. Pavičiću — Seobe i naselja u Lici, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, str. 141—151, JAZU, Zagreb, 1962).

Dominacija tradicionalnog gospodarenja i odgovarajući, jednostavan socijalno-ekonomski sastav stanovništva do II svjetskog rata (89,3% poljoprivrednog u ukupnom broju stanovnika 1931. g.) uvjetovali su da se prostorna pokretljivost gotovo isključivo odvijala izvan regije. Nešto ranije opadanje broja stanovnika Središnje ličke zavale i Krbave (poslije 1910. g.), a pogotovo Gračačke zavale, koja bilježi oscilirajući porast stanovništva sve do 1931, odražava prostorni i vremenski nesklad u iseljavanju.

Unutrašnji preraspodjela stanovništva u doratnom razdoblju bio je neznan. Glavna središnja naselja⁶⁾ ostvarila su u periodu 1857—1931. porast od svega 2031 stanovnika. Smanjenje broja njihovih stanovnika u razdoblju 1900—1931. pokazuje da je i taj skroman porast bio rezultat prirodnog prirasta a ne mehaničkog priliva stanovništva.

Razvojem nepoljoprivrednih djelatnosti nakon oslobođenja stvoreni su uvjeti za socijalno prestrukturiranje unutar regije⁷⁾, a time i za veću lokalnu koncentraciju stanovništva. Međutim, visokom ukupnom i prosječnom godišnjom stopom napuštanja poljoprivrede (1948—1971. po godišnjoj stopi 3,5) oslobađaju se znatno veći radni kontingenti nego što ih nepoljoprivredne djelatnosti ograničenim kapacitetom prihvata mogu angažirati. Na taj način usporeno je i lokalno okupljanje stanovništva, a iseljavanje se zbog poljoprivredne prenaseljenosti od 60-tih godina moralo nužno nastaviti. Nesklad između razvoja prerađivačkih pogona, odnosno terciarnih djelatnosti i brzine i opsega deagrarizacije traje do najnovijeg doba i glavni je čimbenik sadašnje destabilizacije naseljenosti. Rezultat toga je ne samo znatno veća apsolutna vrijednost nego i brža stopa porasta emigracije stanovništva u odnosu na porast njegova broja u središnjim naseljima regije.

Rezultat ovog, vremenski dugotrajnog nesklada je dosegnuti stupanj depopulacije regije u cjelini. Po tome se Lika izdvaja kao jedinstveni primjer ne samo u dinarskom krškom prostoru već i među regijama u čitavoj Jugoslaviji.

3.

Napuštanje poljoprivrede praćeno je općim ruralnim eksodusom, što je, u uvjetima tradicionalne i suvremene dominacije poljoprivrede u socijalno-ekonomskoj strukturi (od 86,9% 1948. g. udio poljoprivrednika smanjio se na još uvijek visokih 44,8% 1971. g.), uvjetovalo da je čak 91,3% od ukupnog broja naselja 1971. g. zahvaćeno manje-više izrazitom depopulacijom (tabela 2).

Već i ovako pojednostavljen prikaz raslojavanja i polarizacije naseljenosti po veličinskim kategorijama naselja, izražen depopulacijom malih i srednjih i porastom broja stanovnika u većim naseljima, pokazuje znatno

6) Općinska središta prema upravno-administrativnoj podjeli 1971. g. (Donji Lapac, Gospić, Gračac, Otočac, Titova Korenica).

7) Pejnović D.: Socijalno prestrukturiranje poljoprivrednog stanovništva Like kao pokazatelj deagrarizacije, Geografski glasnik 40, str. 80—109, Zagreb, 1978.

8) Samo u razdoblju 1948—1971. broj stanovnika Like smanjio se 24 836, od čega gotovo 50% u međupopisnom razdoblju 1961—1971, kad je negativan iznos migracijskog salda iznosio 19 450 (16,3% od ukupnog broja) stanovnika. Dok je još do 1975. g. pozitivan prirodni prirast donekle ublažavao snagu emigracije, nakon toga Lika je jedina regija u biodinamički tradicionalno jakom dinarskom planinskom prostoru s negativnim prirodnim prirastom (1977. g. — 0,5% prema 5,0% u SR Hrvatskoj).

Tabela 2. Struktura i promjena veličine naselja Like 1961—71.

Veličina naselja (Broj stanovnika)	1961.		1971.		1961—71.		% Promjena broja stanovnika
	Broj naselja	%	Broj stanovnika	%	Broj stanovnika	%	
< 100	25	9,9	1 725	1,4	39	2,3	41,2
101 — 200	36	14,2	5 328	4,5	50	7,3	46,3
201 — 350	74	29,4	20 579	17,3	71	18,2	—
351 — 500	45	17,9	19 377	16,3	29	10,9	—
501 — 1 000	52	20,6	36 435	30,6	49	31,6	—
1 001 — 3 000	18	7,2	24 958	21,0	10	11,7	—
> 3 000	2	0,8	10 656	8,9	4	1,5	—
Ukupno	252	100,0	119 058	100,0	252	100,0	10,1

Tabela 3. Promjena broja stanovnika u središnjim naseljima

Like u odnosu na selidbeni saldo općina 1961—71.

Općina	UKUPNO		I		II		Središnja naselja (I i II)		Selidbeni saldo		Razlika između	
	1971.	%	1971.	%	1971.	%	1961—71.	%	1961—71.	%	1961—71.	%
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Donji Lapac	9 609	-1 118	1 286	285	285	590	220	37,3	505	4,7	-1 857	-17,3
Gospić	37 383	-2 790	8 046	1 279	18,9	4 272	5 143	20,3	2 150	5,3	-5 207	-13,0
Gračac	17 586	-2 767	3 144	315	11,1	—	—	—	315	1,8	-3 573	-20,3
Orošac	33 479	-2 990	4 752	863	22,2	2 455	2 230	-225	638	1,9	-5 323	-16,4
Titova	17 266	-2 629	829	333	67,1	518	675	157	490	2,8	-3 490	-20,2
Ukupno	119 231	-12 204	14 982	18 057	3 075	20,5	8 704	9 727	1 023	11,8	-19 450	-16,3

manji apsolutni iznos porasta stanovništva u većim (središnjim) naseljima od smanjenja broja stanovnika gotovo cjelokupne preostale mreže naselja.

Budući da je depopulacija posljedica većeg iseljavanja, zanimljivo je razmotriti omjer selidbenog salda i porasta broja stanovnika u središnjim naseljima regije 1961—1971. (tabela 3).

Registrirani negativni iznos selidbenog salda gotovo je za pet puta nadmašio porast broja stanovnika u središnjim naseljima od 1961—1971. Nešto manji relativni iznos, u cjelini izuzetno nepovoljnog omjera, koji bilježe općina Gospić i Donji Lapac posljedica je ranije dosegnutog višeg stupnja društveno-gospodarskog razvoja (Gospić) i povoljnijih gospodarskih kretanja u posljednjem međupopisnom razdoblju (Donji Lapac).

Različita dinamika broja stanovnika središnjih naselja, pri čemu su općinski centri ostvarili gotovo trostruko veći porast broja stanovnika od sekundarnih središta, odraz je promjene njihova značenja nakon reorganizacije teritorijalno-političke podjele 1962.¹⁰⁾ Naime, reduciranjem dotadašnjih 11 općina Like na pet većih komunalnih jedinica povećao se i gravitacijsko-teritorijalni utjecaj glavnih središnjih naselja. Po stupnju centraliteta područni centri — Donji Lapac i Titova Korenica — postaju središta okupljanja subregionalnih cjelina, čime su stvoreni uvjeti za njihov brži razvoj, slično kao i kod Gračaca (područni centar), odnosno Gospića (mikroregionalni centar) u Ličko-gračaćkoj zavali. Naprotiv, gubitkom upravno-administrativnih funkcija smanjuje se i dotadašnji, istina skromniji, gravitacijski utjecaj Srba, Karlobaga, Perušića, Brinja, Vrhovina i Udbine, što utječe na njihov sporiji demografski razvoj pa i smanjenje broja stanovnika (Brinje, Vrhovine).

4.

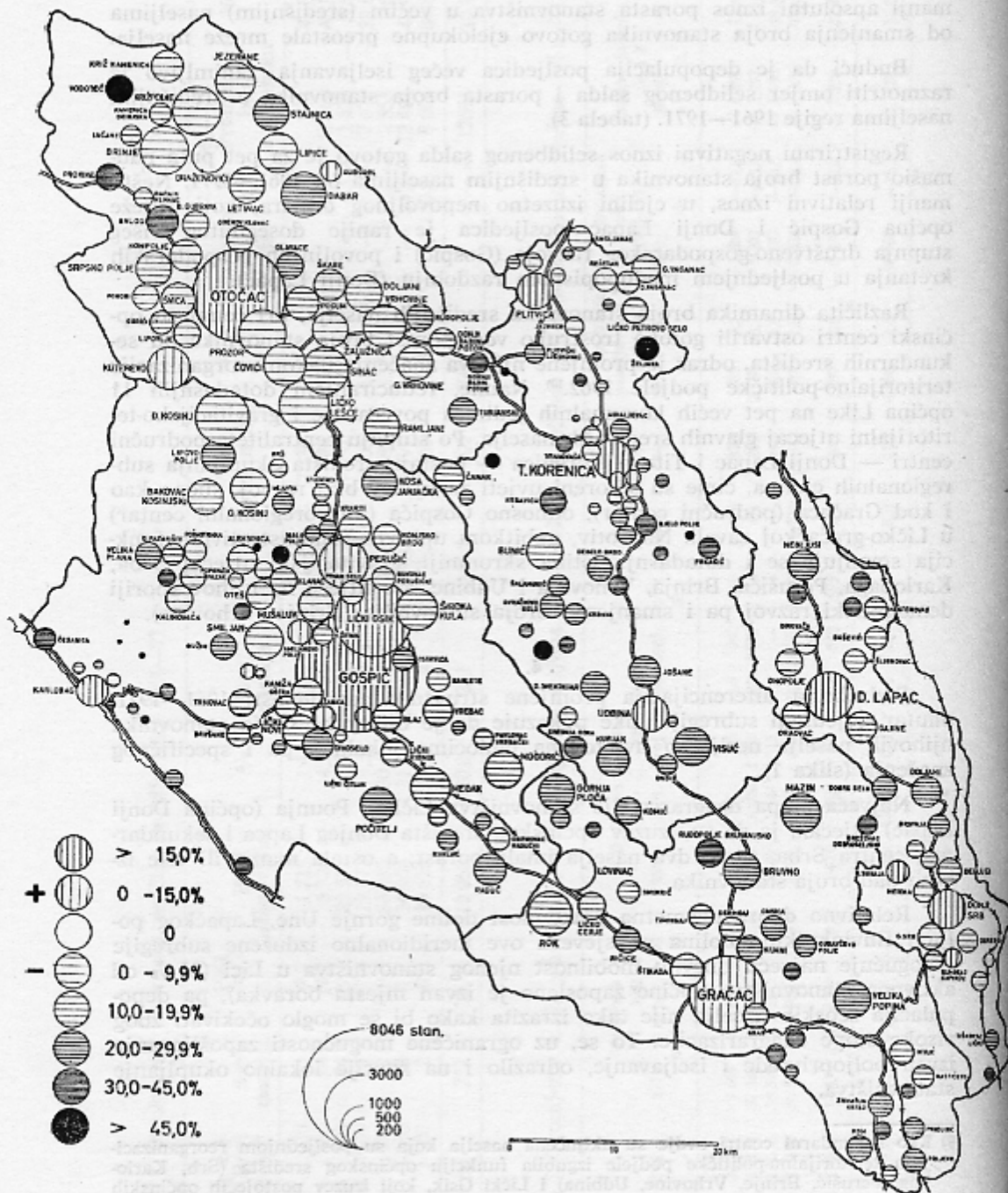
Podrobnija diferencijacija promjene strukture naseljenosti 1961—1971. unutar pojedinih subregija Like pokazuje da je dinamika broja stanovnika njihovih naselja nerijetko uvjetovana činiocima lokalnog pa i specifičnog značenja (slika 1).

Najveća stopa deagrarizacije stanovništva Ličkog Pounja (općina Donji Lapac) utjecala je da su, izuzev općinskog središta Donjeg Lapca i sekundarnog centra Srba, samo dva naselja imala porast, a ostala manje ili više izrazit pad broja stanovnika.

Relativno dobra prometna povezanost doline gornje Une, Lapačkog polja i fluviokrških udolina na sjeveru ove meridionalno izdužene subregije omogućuje najveću dnevnu mobilnost njenog stanovništva u Lici (22 % od aktivnog stanovništva općine zaposleno je izvan mjesta boravka), pa depopulacija seoskih naselja nije tako izrazita kako bi se moglo očekivati zbog visoke stope deagrarizacije. To se, uz ograničene mogućnosti zapošljavanja izvan poljoprivrede i iseljavanje, odrazilo i na sporije lokalno okupljanje stanovništva.

9) Kao sekundarni centri ovdje su uključena naselja koja su posljednjom reorganizacijom teritorijalno-političke podjele izgubila funkciju općinskog središta (Srb, Karlobag, Perušić, Brinje, Vrhovine, Udbina) i Lički Osik, koji izuzev postojećih općinskih središta 1971. jedini zadovoljava statistički definiran status gradskog naselja.

10) O tome vidi: I Leško, Stabilizacija političko-teritorijalne podjele u SFR Jugoslaviji, Geografski glasnik, br. 36/37, str. 87—90. Zagreb, 1974/75.

Sl. 1 — Promjena broja stanovnika u naseljima Like 1961—1971.

Fig. 1 — Population number changes in the settlements of Lika region 1961—1971.

Iako ni Donji Lapac (1 286 st. 1971.) ni Donji Srb zbog malog broja stanovnika ne zadovoljavaju kriterij za gradsko naselje, socijalno-ekonomska struktura općinskog i lokalnog industrijskog središta opravdava izdvajanje D. Lapca kao takvog. Gotovo 40% ukupnog broja njegovih stanovnika doselilo se s područja općine u razdoblju 1961—1971, ali je zbog slabe privredne osnove (pogon tekstilne i drvene industrije) dosta izrazito iseljavanje utjecalo da ukupna stopa porasta njegovih stanovnika bude nešto manja (29%). To objašnjava i nedovoljnu koncentraciju u općinskom središtu (13,3% ukupnog broja) koja tek, ako se promatra s Donjim Srbom, premašuje petinu (21,8%) stanovništva subregije. Zanimljivo je da je Srb zbog raznovrsnije industrije (pogon metaloprerađivačke, kemijske i tekstilne) imao veću stopu (37%), inače u apsolutnom iznosu manjeg porasta broja stanovnika. Najveću stopu depopulacije bilježe prometno izolirana sela na rasčlanjenoj vapnenačkoj zaravni u sjevernoj gravitacijskoj zoni D. Lapca (Kruge — 36%, Donji Strbci — 34%, Gornji Strbci — 30%) te po nepovoljnim prirodnim osobinama sličnoj zaravni oko srpskog dolinskog proširenja u južnom dijelu subregije (Brezovac — 42%, Dernovac Osredački — 37%). Ostala naselja, pogotovo u zoni neposrednog utjecaja D. Lapca i Srba, imaju manju stopu opadanja, a G. Suvaja i Dugo Polje bilježe čak i porast broja stanovnika (54, odnosno 12%).

U Dugom Polju odraz je to prometnog položaja uz željezničku prugu (30% aktivnog stanovništva zaposleno je izvan mjesta boravka), a kod G. Suvaje povoljnih uvjeta za agrostočarsku proizvodnju i blizine Srba kao radnog centra.

Središnja lička zavala s dijelom podvelebitske primorske padine (općina Gospić) u promatranom je razdoblju zabilježila najmanju stopu deagrarizacije u Lici (16,3), što se odrazilo i na promjenu strukture naseljenosti između 1961—71. Već poodmakli proces starenja stanovništva u seoskim naseljima i najviše ostvarena lokalna koncentracija stanovništva ukazuju na ranije napuštanje poljoprivrede i s tim povezanu veću prostornu pokretljivost do 60-tih godina.

U Gospiću (8 046 st. 1971. g.) okupljeno je 21,5%, a zajedno s Ličkim Osikom 30,3% stanovništva općine. Uzmemo li u obzir i lokalne centre Perušić i Karlobag, koji uz prethodna dva središnja naselja također bilježe porast broja stanovnika, tada koncentracija naseljenosti iznosi 35,3%, po čemu se ovaj prostor izdvaja u odnosu na ostale cjeline Like.

Porast broja stanovnika Žabice (6%), Smiljanskog polja (11%) i Novog Sela Bilajskog (18%) te njihova fizionomska i funkcionalna povezanost s Gospićem (gotovo polovica aktivnog stanovništva Žabice i 38% Novog Sela 1971. g. bilo je zaposleno u Gospiću) početak je stvaranja inicijalne, uvjetno nazvane urbanizirane zone u Lici, kojom se na oko dvadesetak km gotovo neprekinutog niza naseljenosti spajaju Gospić, L. Osik i Perušić. Pojačana koncentracija nakon 70-tih godina, promjena socioekonomske strukture (smanjenje broja mješovitih a povećanje broja nepoljoprivrednih gospodarstava) i intenzitet dnevnih migracija prema Gospiću (iako manje i u obrnutom smjeru) odražava za lokalne prilike razmjerno jaku socijalno-prostornu dinamiku.

Intenzitet depopulacije seoskih naselja određen je upravo udaljenošću, odnosno mogućnostima prometnog povezivanja s Gospićem, manje sa sekundarnim centrima.

Uz naglašenu depopulaciju naselja u višim i po prirodnim uvjetima nepovoljnijim velebitskim padinama i Sredogorju to pokazuje i brzo smanjenje broja stanovnika u Pazariškom¹¹⁾ kao i izrazitije izdvojenom Kosinjskom kraju¹²⁾. Tradicionalno gospodarenje uz, ovdje osobito prisutno komplementarno šumarstvo, nije bila dovoljna osnova za stabilizaciju naseljenosti. Modernizacijom lokalne ceste do Plane stvoreni su uvjeti da se Pazariški kraj jače poveže s Gospićem, što bi većim aktiviranjem dnevnih migracija (za sada ograničenog opsega), eventualno moglo usporiti postojeći proces stalnog iseljavanja. Kosinjski kraj, također bez vlastitog prerađivačkog pogona, zbog veće udaljenosti od Gospića i neznatnih mogućnosti radnog angažiranja u Perušiću, kao bližem centru rada, ima znatno slabije uvjete.

Brza depopulacija bliže (i s Gospićom bolje povezane) grupacije naselja u jugoistočnom dijelu Ličkog polja pokazuje da se destabilizacija naseljenosti izvan središnjih naselja u postojećim uvjetima i stupnju razvoja regije ne može zadržati.

Stoga se registrirana polarizacija u razdoblju 1961—71. s porastom stanovništva u Gospiću (19%), L. Osiku (30%), Karlobagu (19%) i Perušiću (4%), uz istovremeno opadanje broja stanovnika u ostalim naseljima općine, može očekivati i u narednom razdoblju.

Južni dio Ličko-gračacke subregije, Gračacka zavalu, ima najveću koncentraciju stanovništva u općinskom središtu (u Gračacu je okupljeno 21,1% ukupnog stanovništva, a u svim općinskim središtima Like tek 17,3%). To, razumije se, nije odraz gospodarskog razvoja (općina je u proteklom međupopisnom razdoblju zabilježila najmanju stopu porasta broja aktivnog nepoljoprivrednog stanovništva) već činjenice da je Gračac (3 144 st. 1971. g.) jedino središnje i gradsko naselje koje je zabilježilo porast (11%), Lovinac stagnaciju, a sva ostala naselja manje ili više izražen pad broja stanovnika.

Najmanji udio zaposlenih izvan mjesta boravka u Lici pokazuje da se centralnomjesne funkcije Gračaca i usitnjeni prerađivački pogoni (tekstilna, prehrambena, industrija obuće i industrija kože) nedovoljna osnova za jače aktiviranje disperznih naselja zavale koja mu gravitira. Većom dnevnom mobilnošću stanovništva, uz Štikadu i Grab, izdvajaju se jedino naselja oko gornjeg toka Zrmanje (Palanka, Prljevo, Pribudić, Kom, Zrmanja Vrelo, Zrmanja, Nadvrelo i Rastićevo), koja su, pod utjecajem gravitacijski neosporno privlačnijeg Knina, izložena brzom deagrarizaciji i opadanju broja stanovnika.

Stagnacija stanovništva Lovnica i manja stopa depopulacije Štikade (—8%) indikator su manje nestabilnosti oko starije, od dvije magistralne ceste, koje manju Gračacku povezuju sa središnjom ličkom zavalom i Krbavom. Tranzitno-prometno značenje modernizirane ceste Gračac—Sv. Rok—Medak—Gospić, kojom će se ova naselja potpunije povezati s Gračacom, eksploatacija barita u Ričicama i hidrotehnički zahvati u slivu Raduče, Opšenice i Otuče, u vezi s izgradnjom HE »Obrovac«, faktor su perspektivnog usporavanja njihove depopulacije. Novija i, s obzirom na povezanost sa Sje-

11) Obuhvaća sjeverozapadni dio Ličkog polja s pripadajućim planinskim okvirom i naseljima: Aleksinca, D. Pazarište, Kalinovača, Klanac, Mala Plana, Podastrana, Popovača, Vaganac, Vranovine i Velika Plana.

12) Obuhvaća izdvojeni zavalsko-poljski prostor u sjeverozapadnom dijelu Središnje ličke zavale s naseljima: Bakovac Kosinjski, Donji Kosinj, Gornji Kosinj, Lipovo Polje, Mlakva, Kruščica i Krš.

vrenom Dalmacijom (Zadrom), neusporedivo značajnija cesta Plitvička jezera—T. Korenica—Udbina—Gračac—Obrovac u manjoj će mjeri moći ostvariti sličan utjecaj u rijetko naseljenom prostoru više bruvanjsko-rudopoljske zone. Izdvojeni Mazin, preko kojeg je Gračačka zavala povezana s Ličkim Pounjem, unatoč pogonu drvne industrije nema uvjete za stabilizaciju naseljenosti.

U Gackoj zavali s Brinjskim krajem jedino je Otočac (4 752 st. 1971. g.) kao općinsko središte zabilježio porast (22%) dok su sekundarni centri Brinje i Vrhovine za razliku od ostalih lokalnih centara regije imali pad broja stanovnika (—7, odnosno —11%).

Najveća stopa porasta broja aktivnih nepoljoprivrednih stanovnika i, poslije Ličkog Pounja, najveći broj dnevnih migranata odražavaju radno-gravitacijski utjecaj Otočca (pogon kemijske, tekstilne, prehrambene, finalne drvne, građevinske industrije i najveće autoprijevozno poduzeće u Lici) na manja naselja u subregiji. Istovremeno najveći negativni iznos selidbenog salda 1961—1971. a, poslije Gospića i udio zaposlenih u inozemstvu (15,6% aktivnog stanovništva općine) pokazuje nedovoljne mogućnosti zapošljavanja u nepoljoprivrednim djelatnostima izvan općinskog središta. To se prvenstveno odnosi na Brinje (pogon drvne industrije i konfekcije) i Vrhovine (modernizirani i prošireni pogon drvne industrije) a nešto više u tom pogledu ne treba očekivati ni od novootvornog pogona građevinskog materijala u Ličkom Lešću.

Manja stopa depopulacije Kopolja (—8%), Prozora (—6%), Čovića (—7%) i L. Lešća (—8%) pokazuju da je intenzitet opadanja broja stanovnika u manjim naseljima i obrnuto proporcijalan blizini i mogućnostima uključivanja u nepoljoprivredne djelatnosti Otočca.

Iznimku u tom pogledu čine Kuterevo i Glibodol koji su u promatranom razdoblju ostvarili čak manji porast broja stanovnika (1%). To je posljedica reljefne i prometne izdvojenosti između padina Velebita, Male Kapele i uspješne kombinacije agrarno-stočarskog gospodarenja sa specifičnim djelatnostima povezanim uz eksploataciju šume (Kuterevo). Zbog manje mobilnosti sačuvana je nešto jača biodinamika, pa se razmjerno visokim udjelom mladog stanovništva ova naselja izdvajaju od ostalih depopulacijom zahvaćenih naselja subregije.

Osnovni ndikatori socijalno-ekonomskog preobražaja: udio poljoprivrednog stanovništva (58,6% ukupnog broja 1971), dnevne migracije prema središnjim naseljima (10% aktivnog stanovništva zaposleno je izvan mjesta boravka) i ovdje karakteristična mala koncentracija stanovništva u glavnom središnjem naselju (svega 5,6% od ukupnog broja stanovnika 1971. otpada na T. Korenicu) pouzdan su pokazatelj sporijeg gospodarskog razvoja krbavskog prostora.

Usitnjeni pogoni lokalne industrije u T. Korenici (grafička i industrija građevnog materijala) i sekundarnom centru Udbini (pogon kemijske, drvne i prehrambene) nisu bez suvremene cestovne infrastrukture do 70-tih godina mogli aktivirati bržu deagrarizaciju seoskih naselja Krbave i veće okupljanje u središnja naselja. To objašnjava i malu koncentraciju stanovništva u T. Korenici (810 st. 1971.) koja, ako e promatra zajedno s Udbinom, jedva prelazi 10%, a s Plitvicama doseže tek 15,2% ukupnog stanovništva općine.

Najveći porast broja stanovnika ostvarila je Titova Korenica (67%) koja okuplja naselja sjevernog i sjeveroistočnog ruba Krbavskog polja i šireg bjelepoljskog prostora. Porast broja stanovnika Kalebovca (27%), Novog Sela Koreničkog (12%) i Rudanovca (3%), te manja stopa njegova opadanja u Gradini, Kompolju i Vrelu Koreničkom, indikator je jačanja težišta naseljenosti oko općinskog središta. Manja stopa i apsolutni iznos porasta stanovništva Udbine (30%) odgovara manjem gravitacijskom dometu njenog utjecaja kojim su obuhvaćena naselja južnih dijelova Krbavskog polja i Ličkog sredogorja. Plitvice, sa stopom porasta 65%, kao lokalni centar specifičnog značenja, vrše ulogu »katalizatora« socijalno-porstorne mobilnosti za skupinu naselja u kranjem sjevernom dijelu subregije¹³⁾.

Osobito značenje u aktiviranju bržeg prerazmjesta stanovništva Krbave ima suvremena cesta Plitvička jezera—Titova Korenica—Udbina—Gračac—Obrovac, koja nakon otvaranja 1974. g. postaje najvažnija magistralna cesta u Lici. Premda su njeni učinci na fizionomsko-pejzažna obilježja subregije već sada očigledni (zasad prvenstveno u dislokaciji turističko-ugostiteljskih i odmarališnih objekata u široj zoni Nacionalnog parka), značajniji utjecaj na strukturu naseljenosti, i ovdje nužno veću koncentraciju stanovništva u središnja naselja, treba očekivati tek u slijedećem međupopisnom razdoblju.

Umjesto zaključka

Naselja Like u suvremenom razdoblju doživljavaju brzi preobražaj, čiji učinci su, ukupno uzevši, nepovoljni za regiju. Tu nepovoljnost odražava činjenica da 91,3% od ukupnog broja naselja gubi stanovništvo, a koncentracija u malobrojna i brojem stanovnika malena središnja naselja zaostaje za već tradicionalnim iseljavanjem.

Postojeća naseljenost već je ispod potencijala prirodnih resursa, a tendencijom daljnje depopulacije regije, ulazi u kritično razdoblje. Veličina od 5 563 km² i križišni položaj u Hrvatskoj, uključujući i elemente geostrateškog značenja, nameću nužno potrebu većeg angažiranja u vezi s tim. Iako pitanje metoda pri tom traži složeniji pristup, jasno je da je to neodvojivo od bržeg gospodarskog razvoja. Tradicionalno gospodarstvo, usitnjeni i nedovoljni prerađivački kapaciteti slaba su osnova za stabilizaciju njene naseljenosti. Ne smije se zaboraviti da će već u slijedećoj dekadi, koja će u tom pogledu imati odlučujuće značenje, sužena baza dobne strukture biti itekako otežavajući faktor njenog razvoja¹⁴⁾.

Osnovni zadatak u tom nastojanju treba biti jačanje i povezivanje mreže sadašnjih naselja regije, kako bi se na taj način stvorila »armatura« koja bi u narednom razdoblju bila jezgra većeg okupljanja stanovništva. Razvoj Gospića do veličine i snage subregionalnog centra, što je i realan domet

13) Friganović M.: Stanovništvo i naselja Nacionalnog parka Plitvice, Geografski glasnik br. 40, str. 127—130, Zagreb, 1978.

14) Sa 36,6 % 1961. g. udio mladog stanovništva (do 19 godina) smanjio se 1971. na 33,0 %, zrelog (20—59) s 50,9 na 49,4 %, dok se udio starog (60 i više godina) povećao od 12,5 % na 17,5 % 1971.

s obzirom na naseljenost, prometni položaj i gospodarske potencijalne Središnje ličke zavale i njegova veća funkcionalna integracija s Ličkim Osikom i Perušićem, omogućit će nakon kompletiranja cestovne infrastrukture jače povezivanje s općinskim (područnim) centrima Krbave, Gacke i Gračačke zavale. Njegov utjecaj jedino se neće moći ostvariti na izdvojeni prostor Ličkog Pounja koji će funkcionalno-gravitacijski i nadalje ostati upućen na Bihać.

Veća stopa porasta broja stanovnika općinskih središta u razdoblju 1961—1971. odražava i veću privlačnu snagu njihovih centralnih funkcija. Stoga u narednom razdoblju izbor lokacija za prerađivačke pogone treba više usmjeriti na sekundarne centre kako bi im se osnažio gravitacijski utjecaj smanjen gubitkom centralnih funkcija. To posebno, da se zaustavi demografski regres Vrhovina i Brinja, dok bi u Gračačkoj zavali funkciju sekundarnog centra perspektivno mogao afirmirati Lovinac.

Pri izboru prerađivačkih kapaciteta nije se do sada u dovoljnoj mjeri vodilo računa o sirovinskom potencijalu poljoprivrede, najznačajnije djelatnosti stanovništva regije. Nepovljne posljedice su višestruke. Ne samo da je ubrzan proces ionako prebrze deagrarijacije, već je propuštena mogućnost veće stabilizacije naseljenosti izvan glavnih središnjih naselja, bilo ekonomičnijom poljoprivrednom proizvodnjom ili pak zapošljavanjem u pogonu izvan poljoprivrede. Zato bi uz propulzivnije industrijske grane (npr. metalprerađivačka) trebalo potencirati mnogo širu i raznovrsniju prerađivačku industriju na sirovinskoj osnovi lokalne poljoprivredno-stočarske proizvodnje. Razumljiva pretpostavka takve orijentacije jest osuvremenjivanje i reorganizacija poljoprivrede koju omogućuje najnoviji zakonski instrumentarij iz te oblasti. Tako će se stvoriti povoljniji uvjeti za njezin stabilniji gospodarski i demografski razvoj.

Na taj način stvorili bi se uvjeti za gospodarsko-životne impulse i u inicijalnim centrima regije (organizirani otkup, skladišta itd.), što bi se pozitivno odrazilo i na usporavanje depopulacije ovih naselja.

Daljnji razvoj naselja, odnosno stabilizacija naseljenosti Like, ozbiljan je problem kojem organiziranim pristupom treba posvetiti odgovarajuću pažnju. Samo tako sanirat će se situacija da ova regija, čiji su geografski potencijali po suvremenom kriteriju vrednovanja itekako značajni, svojim zaostajanjem u razvoju ne opterećuje širu zajednicu.

Summary

THE CONTEMPORARY CHANGES OF THE SETTLEMENT STRUCTURE IN LIKA REGION

by

DANE PEJNOVIĆ

Post-war socio-economic development resulted in the increase of socio-spatial mobility among the population of Yugoslavia's Dinaric carst region. There was also a change in the population structure, which is especially important.

The population structure in Lika, which has been singled out here as a characteristic example, is going through a very dynamic transformation. Its results are, as a whole, very unfavourable. After the war agriculture started

being deserted very rapidly, which was accompanied by rural exodus. During the 1961—1971 inter-census period alone, emigration was 4.7 times greater than the population increase in the region's central settlements.

In that period the population in commune centres increased three times more than that in secondary (smaller) centres, which also, except for Brinje and Vrhovina, had a population increase. Almost all other settlements (91.3% of their total number in 1971) had a smaller or greater population decrease in the 1961—1971 inter-census period.

The existing differences in changes of the population structure in certain subregional units, which are shown by the degree and speed with which the local population is concentrating into central settlements, are the result of local conditions and possibilities for the development of non-agricultural activities.

Any more intense effort to stabilize Lika's population must be closely linked with its economic development, in the first place with the increased building of processing plants based on Lika's own, but also on transitory, raw materials. This, possibly also combined with the development of the communications infrastructure, can increase the Lika region's importance.